

УДК 130.2:316; 316.3; 1:316.32+004.738; 130.3 (075)

С.В. СИДОРЕНКО (кандидат філософських наук, викладач кафедри суспільних дисциплін)

Запорізький державний медичний університет, Запоріжжя

РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ІСТОРІЇ СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ: УМОВИ ВИНИКНЕННЯ, СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА

В статті дається науковий аналіз відносно сутності громадянського суспільства, що має місце у творах філософів Давньої Греції і Риму; висвітлено понятійно-категоріальний апарат сутності громадянського суспільства та правової держави у творах Н. Макіавеллі, Дж. Локка, Т. Гоббса, Ж.-Ж. Руссо, Ш.-Л. Монтеск'є, І. Канта, Г.В.Ф. Гегеля, А. Грамші; показано еволюцію теорій громадянського суспільства як сукупності природних форм суспільної життєдіяльності людей, які покликані неполітичними методами забезпечувати задоволення потреб громадян та їх інтересів; розкрито структуру громадянського суспільства та його основи, в основі яких самореалізація людини; відмічається, що тільки в умовах демократизації суспільства можливо становлення громадянського суспільства в Україні та перехід до глобального громадянського суспільства.

Ключові слова: громадянське суспільство, історія соціально-філософської думки, структура громадянського суспільства, умови виникнення, еволюція громадянського суспільства, сутність громадянського суспільства, правова держава, захист приватних інтересів, громадянин, цивільні права, самореалізація особистості, глобальне громадянське суспільство

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями

В умовах розвитку процесу демократизації сучасного світу відбувається пошук оптимальних шляхів подальшого удосконалення суспільства, становлення цивілізованих владних інститутів і політичних відносин, відкривається політичний простір для виявлення конструктивістської активності особистості в усіх сферах життєдіяльності, переоцінки суспільних і політичних ідеалів, авторитетів і цінностей. У відповідності з цим повинна бути сформована цілісна і глобальна система інститутів громадянського суспільства і правової держави, створений науково обґрунтований механізм їх формування. Будучи невід'ємною частиною історичного розвитку суспільства, громадянське

суспільство визначає структуру побудови більш прогресивних суспільних відносин та автентичного їм способу виявлення. У цьому зв'язку значний інтерес має зарубіжний досвід вирішення суспільно важливих проблем в контексті легітимних, соціоструктурованих інститутів, політичними компонентами яких виступають людина, демократія, свобода, правова держава, громадянське суспільство, права людини. Тому сьогодні, коли відбувається докорінна зміна призначення держави і радикальні перетворення, якщо не охопили, то поступово охоплюють всі найважливіші сфери суспільства -розмаїтій і складний комплекс суспільних відносин – аналіз суспільних взаємозв'язків влади і владності, громадянського суспільства і держави, економічної і політичної систем створюють таке поле теоретичної і практичної напруги, яке притягає вчених до цього аналізу [1].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Проблемна ситуація.

Поряд з проблематикою глобального громадянського суспільства у соціально-філософській думці активно розробляється питання про формування нової моделі держави, вже не просто правової чи соціальної, але й «соціоприродної», «екологічної», «стійкої». Сам така держава повинна стати не тільки формою ефективної організації життя людей і задоволення їх життєвих потреб, забезпечуючи права і свободи кожної людини, але й повинна піклуватися про такі ж можливості для всіх наступних поколінь громадян, про їх безпеку, збереження і поліпшення оточуючого природного середовища і стійкого освоєння природних ресурсів. Це принципово нові функції держави, які не просто забезпечити, їх майже завжди було важко забезпечити. Саме тому у статті сформована наукова новизна переходу від громадянського суспільства, яке формувалося на протязі тисячоліть, до глобального громадянського суспільства, яке породжує і нові функції держави

Мета статті – сформулювати теоретичні підстави розвитку громадянського суспільства в історії соціально-філософської думки, умови виникнення громадянського суспільства, сутність і структуру, що має велике значення для подальшого автентичного аналізу громадянського суспільства як головного концепту дослідження.

Дана мета реалізується в наступних задачах: проаналізувати напрями наукового аналізу відносно сутності громадянського суспільства, що має місце у творах філософів Давньої Греції і Риму; висвітлити понятійно-категоріальний апарат сутності громадянського суспільства та правової держави у творах Н.Макіавеллі, Дж.Локка, Т.Гоббса, Ж.-Ж.Руссо, Ш.-Л.Монтеск'є, І.Канта, Г.В.Ф.Гегеля, А.Грамші; показати еволюцію теорій громадянського суспільства як сукупності природних форм суспільної життєдіяльності людей, які покликані неполітичними методами забезпечувати задоволення потреб громадян та їх інтересів; розкрити структуру громадянського суспільства та його основи, покликані забезпечувати самореалізацію людини та захищати її права.

Обговорення проблеми

Значний інтерес представляють праці західних філософів, політологів, соціологів, економістів, які розглядають сутність громадянського суспільства, умови його виникнення, співвідношення громадянського суспільства і правової держави. Перший досвід наукового аналізу відносно сутності громадянського суспільства має місце у творах філософів Давньої Греції і Риму, де можна віднайти поняття ідеї громадянського суспільства, яке виникло в умовах полісної демократії, римської правової держави, значено пізніше в ідеях природного права Дж. Локка і Т.Гоббса. У Давній Греції поняття «політичне» включало всі найважливіші сфери суспільства: сім'ю, релігію, освіту, художню літературу, мистецтво. Бути членом громадянського (цивільного) суспільства означало бути громадянином, тобто жити і діяти у відповідності із законами, не приносити шкоди іншим громадянам. Саме тоді і виникло розуміння суспільства як сукупності громадян, які повинні вільно розпоряджатися своєю власністю і своїми здібностями [2].

Цікаві погляди на ідею громадянського суспільства виклав Н.Макіавеллі (1469-1527), який відмічає, що керівник держави не повинен зловживати своїми правами і порушувати майнові і особисті права підданих. Незважаючи на багато суперечностей у політичному контексті Н.Макіавеллі мова йде, власне, про громадянське суспільство, як спільноту людей, яка протилежна державі і намагається підірвати будь-яку діяльність держави з метою, щоб піднятися над нею. Тому багато цікавого висловлено Н.Макіавеллі про такі сфери, як сім'я, любов, задоволення особистих потреб, тобто мова йшла про особисту(приватну) сферу яка властива людям. Н.Макіавеллі доводив, що крім держави, існує щось самостійне, самодостатнє, що живе за своїми власними законами і протилежне державі. У широкому розумінні слова, відмічалось у дослідженнях, громадянське суспільство відділяється як самостійне і автономне з виникненням держави і не залежить від неї.

Майже до середини ХУІІ ст.. не виникало будь-яких концепцій громадянського суспільства. Принципово нову світоглядну позицію виклав англійський філософ Т.Гоббс (1588-1679), який о своїх працях «Про громадянина» (1642), «Про тіло» (1655) «Про людину» (1658) підкреслював роль особистості у суспільному житті. У главі ХУІІ «Левіафана» Т.Гоббс дає опис природного стану людини і відмічає, що таке суспільство виникає унаслідок переходу від патріархального стану первісних пристрастей, всезагальної ворожнечі і страху смерті до упорядкованого культурного суспільства, громадяни якого завдяки державній владі, спокою і порядку докорінним чином змінюються і створюють умови для створення суспільства вищого порядку [3].

Таким чином, теорії «суспільного договору» виділяють додержавне існування людства, «первісний стан», який, у відповідності з Т.Гоббсом, є життям людей у джунглях, у яких «людина людині-вовк». Дж. Локк (1632-1704), якого Б.Рассел назвав «одним з успішних філософів» використав поняття «громадянського суспільства» і держави як взаємопов'язаних, які не стали

пересторогою на шляху його формування. Так, у роботі «Два трактати про державне правління» (1690) Дж. Локк відмічав, що суспільство було створено до виникнення держави, а до цього люди існували у стані повної свободи дій, розпоряджаючись своєю власністю і особистістю у рамках законів природи з метою надійного забезпечення природних прав, рівності, свободи, захисту індивідуальної власності, а потім погодилися створити політичне суспільство і державу, які не повинні були обмежувати соціальні свободи індивіда, ініціативу і гарантувати їх. Верховним сувереном у державі є не уряд, а нація. Тому невпорядкованість і нестабільність умов життя у додержавний період примусили людей шукати вихід з такої ситуації, і тому вони прийшли до згоди про створення такої влади, яка б займалася захистом прав людей. На думку Дж.Локка, люди лише частково делегують свої права, обмежуючи, таким чином, владу, передаючи їй мінімальні права, чи повноваження, і зберігаючи при цьому індивідуальні особливості. Створивши державу добровільно, їй надається достатньо мале коло повноважень, які потім люди передають державі. Сутність держави проявляється у зв'язку з цим, що сприяє формуванню поняття «громадянства».

Ж.-Ж. Руссо (1712-1777) у роботі «Про суспільний договір»(1762) створює більш помірковану, ліберально-демократичну версію суспільного договору, згідно якого окремі індивіди виражають «спільну волю», передають їй свої права передають спільноті, яку вони створюють. Виникнення теорії суспільного договору привело до значних змін у теорії суспільства і держави і закріпило сучасний підхід до їх тлумачення. Взаємозалежність вказаних понять особливо помітною є у Ж.-Ж.Руссо, у відповідності з яким законну могутність має лише сила правління, яка базується на участі кожного громадянина у владних відносинах, на безпосередньому повноправному правлінню народу. Виходячи з цього, Ж.- Ж.Руссо відкидає принцип представництва, постільки тут кожний громадянин довіряє свою долю іншим особистостям і тим самим втрачає свої права дійсного громадянина. У цьому він вбачає сутність громадянського (цивільного) суспільства [4].

Ш.-Л. Монтеск'є (1689-1755) у роботі «Про дух законів» розрізняє суспільство і державу. Для нього громадянське суспільство - це результат історичного розвитку, що виникає до держави і підіймається з громадянського суспільства, щоб нейтралізувати ворожі відносини один до одного. У відповідності з таким розподілом існують закони, які він розділяє на громадянські і політичні. Громадянські закони – це такі закони, які регламентують відносини власності та індивідів різних добровільних об'єднань громадян. Як Дж.Локк, так і Ш.-Л.Монтеск'є відмічає взаємозв'язок громадянського суспільства і держави. Суспільство, у відповідності з ним, представляє собою цілісність, яка і являється «духом законів». Складова частина концепції – це розподіл влади, що сьогодні є надзвичайно актуальним для становлення громадянського суспільства і правової держави.

Французька епоха Просвітництва приклала чимало зусиль для розробки проектів правового конституційного режиму, договірних відносин між

державою і суспільством, захисту прав людини . Концептуальне положення Ш.Л.Монтеск'є – це теорія свобод громадських і політичних прав людини, розподіл влади, правової держави, громадянського суспільства, що отримали своє продовження в конституціях США, Франції інших західноєвропейських країн [5].

Для І.Канта (1724-1804) поняття громадянського суспільства і правової держави виступають як синоніми.

Особлива заслуга у розробці концепції громадянського суспільства належить Г.В.Ф. Гегелю (1770-1813). У його роботі «Філософія права» він систематизував вчення про ці надзвичайно важливі феномени і довів принципову відмінність громадянського суспільства від політичної держави. Суспільство, у відповідності з його концепцією, може вийти за свої межі і вирішити проблеми разом з іншими інститутами, взаємно збагачуючи один одного. Гегель приходить до висновку, що соціальне життя відрізняється від естетичного життя, сім'ї, публічної влади, держави, яка включає економіку, соціальні класи, інститути, корпорації, задача яких забезпечити життєдіяльність суспільства, і реалізацію цивільного права.

Громадянське суспільство – це комплекс приватних осіб, класів, груп, інститутів, взаємодія яких регулюється цивільним правом, і яке прямо залежить від державної політики. Громадянське суспільство, згідно з Гегелем, це система різноманітних потреб, які базуються на основі особистої власності і всезагальної формальної рівності людей. Таке суспільство з'являється з виникненням буржуазного суспільства на історичній арені. Саме тому громадянське суспільство є етапом у розвитку самої держави, але й залежить від неї. Фундаментом громадянського суспільства є приватна власність, власність інтересів і формальна рівність громадян. Вищі інтереси громадянського суспільства зберігаються законодавством, судом і поліцією і тому не можуть бути реалізованими без участі держави. Надмірний розвиток одних елементів громадянського суспільства на шкоду іншим може привести до несправедливої пригніченості інших [6].

Наукова традиція поглядів на громадянське суспільство розглядалася в контексті творів Дж. Локка, Ш.Л.Монтеск'є, Г.В.Ф. Гегеля, які відмічали важливу роль приватної власності, без якої неможливе існування людини як члена суспільства. Громадянське суспільство Гегель розглядає як стадію на шляху від сім'ї до держави, а держава – вищий у порівнянні з громадянським суспільством шабель у розвитку. У державі, а не громадянському суспільстві акумулюється загальна воля громадян, але громадянське суспільство виступає ареною взаємозв'язку, узгодження і протистояння різнобічних інтересів і тенденцій. Проте далеко не завжди громадянське суспільство у силах приборкати колізії чи конфлікти між приватним і загальним інтересом без залучення держави, тому громадянське суспільство у деякій мірі починається з держави. На думку Г.В.Ф. Гегеля, не держава існує для громадянина, а громадянин для держави.

Слід також відмітити. Що у західному марксизмі теорію громадянського

суспільства розвивав А.Грамші (1891-1937), у відповідності з яким громадянське суспільство знаходиться між економічною структурою і державою, тобто представляє собою проміжне утворення, яке відноситься до надбудови. Відношення між державою і громадянським суспільством він розглядав у трьох напрямках: 1) як варіант підпорядкування громадянського суспільства державі; 2) як базис; 3) як варіант збалансованих відносин між державою і громадянським суспільством [7].

У сучасному контексті існує велика багатоманітність підходів до громадянського суспільства. По-перше, існує модель, яку необхідно створити на шляху до вільного ринку (К.Гаджиєв); це система самостійних, незалежних від держави суспільних інститутів і організацій, об'єднань, які відображають різноманітні приватні інтереси і потреби людей і створюють умови для їх реалізації. По-друге, до категорії «громадянського суспільства» відносяться всі модифікації суспільства, які виникли внаслідок промислової і політичної революцій XIX- початку XX століття. Громадянське суспільство розглядається як форма спілкування у рамках промислової цивілізації суспільство створюється з соціальних класів і верств, які мають власні і незалежні від держави джерела існування (В.Біблер).

Слід відмітити, що акцент на свободі і самостійності громадянського суспільства характерний для ліберальної демократії і традицій. З точки зору ліберальної демократії і традицій. З точки зору ліберальної демократії, значення громадянського суспільства у тому, що воно створює між державою і громадянином ряд захисних структур, які забезпечують свободу від втручання ззовні в приватне життя громадянина. Соціал-демократичні теорії розглядають деякі з інститутів громадянського суспільства, у першу чергу, ринок, який здатний протистояти, а іноді проявляють експансивність і є руйнівними для інших його елементів: держава повинна приймати участь у забезпеченні функціонування цивілізованих інститутів. Так, І.Шапіро вважає, що у ролі інструментів демократичного громадянського суспільства державні інститути є мало ефективними. Розглядаючи взаємовідносини між державою і суспільством, більшість вчених вважає, що не держава зумовлюється і обґрунтовується змістом і спрямованістю громадянського суспільства, а, навпаки, громадянське суспільство зумовлює зміст і спрямування держави. Говорити про громадянське суспільство можливо тільки з появою громадянина як самостійного суб'єкта, який усвідомлює себе індивідумом, володіє комплексом прав і свобод, і в той же час несе відповідальність перед суспільством [8].

Поняття «громадянського суспільства», з тих пір, як воно з'явилося у коментарі до «Політики» Аристотеля перетерпіло зміни, і включає сукупність політичних відносин у суспільстві, у тому числі економічних, духовно-моральних, релігійних, національних. На деякій стадії свого розвитку громадянське суспільство з метою захисту своїх інтересів створює державу, визнаючи її і деяким чином здійснюючи контроль над нею. Громадянське суспільство добивається законного удосконалення і урегулювання відносин з

державою. Основний спосіб взаємовідносин людини з владою у громадянському суспільстві, - вільна особистість як кінцева мета і джерело будь-якої влади у суспільстві і у самій державі. У науковій літературі під громадянським суспільством розуміється системі різноманітних від держави цивільних інститутів і відносин, які покликані забезпечувати умови для самореалізації окремих індивідів і колективів, реалізації приватних інтересів і потреб. Якщо буде відсутня елементарна чесність і порядність у суспільстві, то нічого думати про формування громадянського суспільства, утвердження у ньому дійсної демократії. Гуманізм, чесність, правдивість – це моральний фундамент громадянського суспільства [9].

Таким чином, громадянське суспільство – це сукупність природних форм суспільної життєдіяльності людей, які покликані неполітичними методами забезпечувати задоволення потреб громадян та їх інтересів. Рисами громадянського суспільства повинні стати економічна і соціальна свобода, природні і невідчужувані права особистості. Зміст громадянського суспільства – це сфера реалізації повсякденних інтересів індивідів, способи реалізації – переконання, правові і моральні норми, традиції, мистецтво. Основа громадянського суспільства – вільний громадянин з невідчужуваними правами і неполітичними організаціями, за допомогою яких людина реалізує свої сутнісні сили [10].

Громадянське суспільство – це система самостійних і незалежних від держави суспільних інститутів і міжособистісних відносин, які створюють умови для самореалізації особистості. Завдяки громадянському суспільству виражаються і реалізуються приватні інтереси і потреби, у той час, як держава виражає суспільні (загальнолюдські) інтереси. Громадянське суспільство включає сім'ю, культурні інститути, засоби масової інформації, церкву, наукові, професійні та інші об'єднання, організації, асоціації.

Основи громадянського суспільства наступні: 1) економічна – це багатоукладність економіки, різноманітність форм власності, регулювання приватних інтересів; 2) політична сфера – децентралізація владних повноважень, розподіл влади, політичний плюралізм, доступність громадян до участі у державних і суспільних справах; пріоритет закону і рівність всіх перед законом; 3) духовна сфера - відсутність монополії однієї ідеології і світогляду, свобода совісті, слова, друку, цивілізованість, висока духовність і моральність всіх членів суспільства. Сутність громадянського суспільства зводиться до того, що у громадянському суспільстві кожна людина має знайти собі діло по душі, у якому вона б мала успіх. Громадянин з'являється у суспільстві тоді, коли він розкривається, як суб'єкт владних прав, своїх законних повноважень. Загальнолюдський контекст становлення громадянського суспільства включає в себе розгортання позадержавних структур і відносин у масштабі всього суспільства, розвитку громадянської самодіяльності, яка переростає у різноманітні асоціації і добровільні об'єднання людей. Кожний громадянин при цьому представляє «своєрідний атом» суспільно-громадської системи. Тому громадянське суспільство – це

сукупність вільних, внутрішньо самостійних учасників загального творчого процесу, який охоплює всі сфери людського життя і діяльності: 1) економіку виробництво; політику – законотворчість; 3) духовність – культуру. Поступово сформувався переконання у тому, що безмірно розширена держава обмежує розвиток особистості і заперечує її вільному волевиявленню [11].

Тема протистояння громадянського суспільства і держави широко висвітлювалася у працях Ж.Г.Сійенса, Х.Ходжскіна, Т.Спенса. Саму радикальну концепцію запропонував Т.Пейн у памфлеті «Права людини», який називав державу злом. Більш помірно з цього приводу висловлювався А.де Токвіль, Дж.Ст.Мілль, які вважали розмежування між державою і громадянським суспільством постійною характеристикою демократичної соціальної і політичної системи. Проте, існувала і інша течія соціально-філософської думки в особі І.Бентама, Ж.Сімонді, П.Пфіцера, Г.Гегеля. Ці вчені вважали надмірну свободу громадянського суспільства джерелом інтенсифікації конфліктів і обґрунтовували необхідність більш жорсткого державного регулювання і контролю. Громадянське суспільство для них є системою забезпечення життєдіяльності соціальної, соціокультурної і духовної сфер, самовідновлення і передачі від покоління до покоління, системою незалежних від держави суспільних інститутів і відносин, які створюють умови для самореалізації окремих індивідів і груп. Умовами виникнення громадянського суспільства слід вважати: гласність, свободу особистості та її активну участь у суспільному житті, дієздатна система освіти, виховання і культури, гуманізація політики, життєздатність моральних норм і принципів. Істотними рисами громадянського суспільства являються: наявність вільних власників виробництва, розвинута демократія, високий рівень суспільної свідомості і політичної культури, які перебувають за межами держави, її фундаментального регулювання і регламентації, але гарантуються і зберігаються державою. При тоталітаризмі відсутні умови для виникнення громадянського суспільства, так як державна влада зосереджена в руках вузької кучки осіб, і базується на згортанні демократії, ліквідації конституційних гарантій прав і свобод громадян через насилля, поглинаючи всі форми і сфери волевиявлення людини [12].

Таким чином, зміст громадянського суспільства – це сфера реалізації повсякденних інтересів індивіда, способи реалізації – переконання, правові і моральні норми, традиції, звичаї. Основа громадянського суспільства – це вільний розвиток індивіда з невід’ємними правами і неполітичними організаціями, за допомогою яких індивід реалізує себе як особистість. Характерні риси громадянського суспільства – наявність у суспільстві вільних виробників способів виробництва, розвинута демократія, правова захищеність громадян, високий рівень громадянської культури, індивідуальна свобода і самостійність громадян, свобода формування та їх послідовне волевиявлення інтересів [13].

Історичними рамками громадянського є: община, соціальна спільнота

(соціальні верстви, групи), суспільство як сукупність громадян, світова спільнота громадян (глобальне громадянське суспільство). Формами здійснення громадянського суспільства є: реальне конкретно-історичне об'єднання у тій чи іншій цивілізованій країні, відносна форма – потенційно можлива у рамках існуючих виробничих відносин, абсолютна – як вища мета суспільства. Механізми взаємозв'язку: розподіл влади, політичний плюралізм, легальна опозиція, демократичне законодавство. Умови формування громадянського суспільства: створення інститутів приватних (колективних та індивідуальних) власників засобів виробництва, розвиток економічної конкуренції, активності і самостійності громадян як рівноправних господарських суб'єктів, ліквідація основ абсолютної політичної влади, розкріпачення свідомості людей, формування і закріплення почуття особистої достоїнності, віри у свої сутнісні сили і можливості, подолання пасивності у вирішенні суспільно-політичних питань, активізація можливості самостійності ставити і вирішувати політичні проблеми. Таким чином, в контексті громадянського суспільства виділяються наступні структури: у політичній сфері - політичні партії і лобістські організації (комітети, комісії, сенати), суспільно-політичні організації і рухи (екологічні, антивоєнні, правозахисні), добровільні асоціації і об'єднання громадян; в економічній – наявність недержавних організацій, кооперативів, орендних, акціонерних та інших об'єднань, спільнот, асоціацій, які базуються на приватній власності; у соціальній сфері наявність суспільних організацій і рухів, органів самоуправління за місцем проживання, і роботи, наявність недержавних засобів масової інформації; в юридичній – практика вирішення конфліктів у рамках закону і без насилля, цивілізований механізм виявлення, формування і висловлювання суспільної думки; у духовній – свобода слова, друку, совісті, самостійності і незалежності творчих, наукових і об'єднань, збільшення людського виміру політики. Основний зміст громадянського суспільства зводиться до: розподілу влади на законодавчу, виконавчу і судову; зв'язаність держави та його органів законами, верховенство закону у всіх сферах людської життєдіяльності, ефективних форм контролю за виконанням закону, взаємної відповідальності держави і особистості, відділення ідеології від держави.

У громадянському суспільстві держава і громадянин взаємопов'язані, має місце подолання монополізації суспільного і політичного життя, громадянські права вищі за державні закони, існує велика багатоманітність соціальних ініціатив, збереження існуючих традицій, культури. Основна риса громадянського суспільства – це функціонування багатоманітних взаємозв'язків і об'єднань, з метою всебічного розвитку особистості. Країна, у якій існує дійсно громадянське суспільство, має можливість перейти до дійсно демократичного суспільства, в сонові якого плюралізація всіх видів суспільних відносин. Метою демократичного суспільства є забезпечення розвинутого громадянського суспільства і зведення до мінімум державного втручання в усі сфери суспільного життя. Громадянське суспільство – це лібералізація економічного, політичного, всього суспільного життя, яке висуває цілі: поставити державу під контроль громадянського суспільства, роздержавлення суспільного життя, підпорядкування держави праву,

свободи розвитку особистості у своїх поглядах. У громадянському суспільстві людина повинна стати громадянином у самому високому розумінні цього слова, громадянство – це резервуар сил, які знаходяться у стані постійного руху вперед. У політичній сфері громадянське суспільство забезпечує громадянам вільну участь у державному і громадському житті. Держава і громадянин при наявності закону і рівність всіх ним мають загальний інтерес і разом його реалізують. Головним суб'єктом громадянського суспільства є людина. Універсальність і фундаментальність основ громадянського суспільства представляють вічні почуття – чесність, порядність, людяність. У такому суспільстві вільно реалізується асоціативне життя суспільства, реалізується децентралізація влади, завдяки передачі значної частини функцій самоуправлінню. На основі інститутів громадянського суспільства (приватна власність, гарантована державою, свобода, різноманітні форми діяльності) відбувається формування різноманітних клубів, фондів, характерною рисою яких є суверенність. Самі об'єднання функціонують на добровільній основі, в контексті яких відбувається самореалізація відносин між людьми, діяльність асоціацій і добровільних об'єднань відбувається на основі соціальних і психічних норм регуляції суспільного життя. Важливою стороною для громадянського суспільства являється розвинута соціальна структура, яка сприяє відображенню різних інтересів соціальних груп [14].

Глобальне громадянське суспільство – це організоване у глобальному масштабі об'єднання людей, яке незалежно від національної належності чи громадянства розділяють загальнолюдські цінності. Ці люди проявляють активність у вирішенні проблем світового розвитку, особливо у тих сферах, де уряди нездатні чи не бажають приймати необхідні дії. Політичною основою глобального громадянського руху являється діяльність неурядових організацій (екологічних, антивоєнних, культурних, релігійних), які слугують альтернативними або неофіційними каналами спілкування у світовій спільноті, сприяють встановленню взаємної довіри між народами. В економічному плані глобальне громадянське суспільство базується на глобальному діловому секторі, представленому приватним підприємництвом, перш за все в особі транснаціональних корпорацій. Вчені-глобалісти, підкреслюючи зростаючу соціальну відповідальність приватного бізнесу, наголошують на загрозі концентрації економічної влади і міцності у приватних руках. Технологічною основою глобального громадянського суспільства є розвиток найновіших технічних засобів комунікації, що забезпечують розповсюдження глобальних потоків інформації через державні кордони і на великі відстані. Це привело до виникнення нового явища у світовому розвитку, що отримало назву «глобальна революція у спілкуванні» [15]. Поряд з проблематикою глобального громадянського суспільства у соціально-філософській думці активно розробляється питання про формування нової моделі держави, вже не просто правової чи соціальної, але й «соціоприродної», «екологічної», «стійкої». Сам така держава повинна стати не тільки формою ефективної організації життя людей і задоволення їх життєвих потреб, забезпечуючи права і свободи кожної людини, але й повинна піклуватися про такі ж можливості для

всіх наступних поколінь громадян, про їх безпеку, збереження і поліпшення оточуючого природного середовища і стійкого освоєння природних ресурсів. Це принципово нові функції держави, які не просто забезпечити, їх майже завжди було важко забезпечити. Передбачається, що демократія, змінюючи свою сучасну форму у процесі переходу до стійкого розвитку, перетворюється в ноосферну демократію чи ноократію (демократію морального розуму), де буде панувати раціональне начало, а не рішення більшості рішення, що відображають не тільки інтереси тих, хто голосує, а всіх учасників соціоприродної взаємодії [16].

Висновки

Таким чином, громадянське суспільство виступає як сфера реалізації економічних, політичних, соціальних, культурних, релігійних та інших інтересів. Громадянське суспільство є основою держави, яка, в свою чергу, захищає принципи самоуправління всіх недержавних організацій, які формують громадянське суспільство. Становлення громадянського суспільства представляє собою безперервний процес удосконалення громадянина, суспільства, влади, політики, права, які охоплюють всі без виключення сфери суспільства, забезпечуючи умови для утвердження людської особистості, її національної достоїнності. Тільки в умовах демократизації суспільства можливо становлення ноосферного суспільства, здатного сформувати і громадянське суспільство [17].

Список використаних джерел

1. Андрущенко В.П. Організоване суспільство: проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: досвід соціально-філософського аналізу / В.П.Андрущенко. - К.: ТОВ «Атлант ЮЕМСІ», 2006.- 502 с.
2. Антипов Г.А. Проблемы методологии исследования общества как целостной системы // Кочергин А.Н. Новосибирск: Наука, 1988. - 258 с.
3. Афанасьев В.Г. Системность и общество / В.Г.Афанасьев. - М.: Политиздат, 1980.- 368 с.
4. Бауман З. Глобализация. Последствия для человека и общества / Пер. с англ. – М.: Издательство «Весь Мир», 2004. – 188 с.
5. Бергер П. Социальное конструирование реальности: Трактат по социологии знания / П.Бергер, Т.Лукман; [пер. с англ. Е.Руткевич].- М.: Медиум, 1995.- 322 с.
6. Берталанфи Л. Общая теория систем – обзор проблем и результатов / Л.Берталанфи // Системные исследования. Ежегодник 1969 г. – М.: Наука, 1969. – 424 с.
7. Бех В.П. Философия социального мира: гносеологический анализ: [Монография] / В.П.Бех. – Запорожье.: «Тандем-У», 1999. – 284 с.
8. Бойчук М.А. Влада і громадянське суспільство: механізми взаємодії: [Монографія] / М.А.Бойчук. - К.: ТОВ «Атлант ЮЕМСІ».- 2007.- 207 с.
9. Бойчук М.А. Демократія як народовладдя: становлення та розвиток в

Україні в період утвердження незалежності: [Монографія] / М .А.Бойчук._ К.: Генеза, 2012.- 240с.

10. Воловик В.І. Соціальна філософія: Монографія / В.І.Воловик, М.А.Лепський, Т.І.Бутченко, О.В.Краснокутський.- Запоріжжя: Просвіта, 2011.- 376с.

11. Воронкова В.Г. Філософія розвитку сучасного суспільства: теоретико-методологічний контекст: [Монографія] / Валентина Григорівна Воронкова.- Запоріжжя: РВВ ЗДІА, 2012.- 262с.

12. Гуманізм. Людина. Пам'ять (Пам'яті професора Валерія Григоровича Скотного): Матеріали 24-х Міжнародних людинознавчих філософських читань (Дрогобич, 2012 р.) / Ред. колегія: В. С. Возняк (головний редактор), О. А. Ткаченко, В. В. Лімонченко. – Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2012. – 270 с.

13. Карась А.Ф. Громадянське суспільство і національна культура/ Гуманізм за утвердження громадянського суспільства в Україні / А.Ф.Карась. - Вісник Львівського університету.- 1995.- Вип.32.- С.11-18.

14. Сидоренко С.В. Теоретичний аналіз явища глобального громадянського суспільства як соціополітичного феномена / С.В. Сидоренко // Гілея: [зб. наук. пр.]. – Київ: Вид-во Нац. пед. ун-та імені М.П.Драгоманова, 2012. - Вип. 62. – С. 246-250.

15. Сидоренко С.В. Формування концепції глобального громадянського суспільства в сучасних умовах: теоретико-методологічні виміри / С.В. Сидоренко // Гілея: науковий вісник [зб.наук.пр.]. Київ: Вид-во Нац. пед. ун-та ім. М.П.Драгоманова, 2012. – Вип.65.- С. 268-277.

16. Сидоренко С.В. Теоретико-методологічні засади глобального громадянського суспільства/ С.В. Сидоренко // Наукові записки КУТЕП: [зб. наук. пр.], 2012. – Вип.13. - С.127-140.]

17. Человек и общество: ноосферное развитие: [монография] / О.С. Анисимов, Г.В. Атаманчук, В.К. Батурич и др.; под ред. В.Н. Василенко и др.]. – Москва; Белгород: Белгор. Обл. типогр., 2011.485с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. V.P.Andruschenko. Organized society: the problem of organization and social self during a radical transformation in Ukraine at the turn of the century: the experience of socio- philosophical analysis / V.P.Andruschenko. - К.: "Atlant YuEmSI", 2006. - 502 p.

2. Antipov G.A. The problems of the research methodology of society as a whole system / AN Kochergin Nauka, Novosibirsk, 1988. - 258 p.

3. Afanasyev V.G. Systematic and Society / V.G.Afanasev. - Moscow: Politizdat, 1980. - 368 p.

4. Bauman, Z. Globalization. The consequences for the individual and society / Translated from English - Moscow: Publishing House "All the World", 2004. - 188 p.

5. Berger, P. The Social Construction of Reality: A Treatise on the sociology of

knowledge / Berger, T.Lukman; [translated from English E.Rutkevich]. - M: Medium, 1995. – 322p.

6. Bertalanffy L. General Theory systems - overview of results and problems / L.Bertalanffy // Systemic study. Ezhehodnyk 1969 - Moscow: Nauka, 1969. - 424 p.

7. Bech V. Philosophy Socio world: hnoсеологический analysis [Monohrafyya] / V.P.Beh. - Zaporozhye. "In Tandem", 1999. - 284 p.

8. Boychuk M.A. Government and civil society: interaction mechanisms [Monograph] / M.A.Boychuk. - K.: "Atlant YuEmSI." - 2007. - 207 p.

9. Boychuk M.A. Democracy as a democracy: Development in Ukraine during the establishment of independence [Monograph] / M. A.Boychuk. - K. Genesis, 2012. - 240p.

10. Volovyk V.I. Social Philosophy Monograph / V.I.Volovyk, M.A.Lepsyy, T.I.Butchenko, O.V.Krasnokutskyy. - Zaporozhye: Education, 2011. – 376p.

11. Voronkova V.The philosophy of modern society: theoretical and methodological context: [monograph] / Valentina G. Voronkov. - Zaporozhye: PBB DIG, 2012. – 262p.

12. Humanism. People. Memory (memory of Prof. Valery G. Animal): Proceedings of 24th International chelovekovedcheskih philosophical readings (Drogobic 2012) / Editorial Board: VS Wozniak (Editor), OA Tkachenko, VA B. Limonchenko. - Drogobic: Publishing Department Drogobyskyy State Pedagogical University named after Ivan Franko, 2012. - 270 p.

13. Karas AF Civil society and national culture / Humanism for the promotion of civil society in Ukraine / A.F.Karas. - Bulletin of Lviv University. - 1995. - Issue 32. - P.11-18.

14. Sidorenko S.V. Theoretical analysis of the phenomenon of global civil uspilstva as socio-politically phenomenon / S.V.Sydorenko // Gilea: [Collection of scientific papers]. - Kyiv: Publishing National Pedagogical University Dragomanov, 2012. - Issue 62. - P. 246-250.

15. Sidorenko S.V. Formation of the concept of global civil society in modern terms: theoretical and methodological dimensions / S.V.Sydorenko // Gilea: Research Bulletin [Collection of scientific papers]. Kyiv: Edition National Pedagogical University. Dragomanov, 2012. - Issue 65. - P. 268-277.

16. Sidorenko S.V. Theoretical and methodological basis of global civil society / S.V.Sydorenko // Scientific notes KUTEP: [Collection of scientific papers], 2012. - Issue 13. - P.127-140.]

17. Man and Society: The noosphere development: [monograph] / O.S.Anisimov, G.V.Atamanchuk, V.K.Baturin and others.; Edited V.N.Vasilenko] - Moscow, Belgorod Belgorod. Regional Printing., 2011. – 485p.

С.В. СИДОРЕНКО

Запорожский государственный медицинский университет, Запорожье

**РАЗВИТИЕ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА В ИСТОРИИ
СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКОЙ МЫСЛИ: УСЛОВИЯ
ВОЗНИКНОВЕНИЯ, СУЩНОСТЬ, СТРУКТУРА**

В статье дается научный анализ относительно сущности гражданского общества, что имеет место в произведениях философов Древней Греции и Рима; освещено понятийно-категориальный аппарат сущности гражданского общества и правового государства в произведениях Н.Макивелли, Дж. Локка, Т. Гоббса, Ж.-Ж. Руссо, Ш.-Л. Монтескье, И.Канта, Г.В.Ф. Гегеля, А. Грамши; рассмотрена эволюция теорий гражданского общества как совокупности природных форм общественной жизнедеятельности людей, которые призваны неполитическими методами обеспечивать удовлетворение потребностей граждан и их интересов; раскрыто структуру гражданского общества и его начала, в основе которых самореализация человека; отмечается, что только в условиях демократизации общества возможно становление гражданского общества в Украине и переход к глобальному гражданскому обществу.

Ключевые слова: гражданское общество, история социально-философской мысли, структура гражданского общества, условия возникновения, эволюция гражданского общества, сущность гражданского общества, правовое государство, защита частных интересов, гражданин, гражданские права, самореализация личности, глобальное гражданское общество

S.SIDORENKO

Zaporozhye State Medical University, Zaporozhye

**DEVELOPMENT OF CIVIL SOCIETY IN THE HISTORY OF SOCIAL
AND PHILOSOPHICAL THOUGHT: TERMS OF, NATURE, STRUCTURE**

The article gives a scientific analysis about the nature of civil society, which is the case in the works of the philosophers of ancient Greece and Rome; lit conceptual and categorical apparatus of the essence of civil society and the rule of law in the works N.Makivelli, D.Lokk, T.Hobbes, J.-F . Rousseau, C.-L.Monteske, I. Kant, G.V.F.Gegel, A.Gramshi. The evolution of theories of civil society as a set of natural forms of social activity of people who are called non- political means to provide for the needs of the citizens and their interests, discloses the structure of civil society and its beginning, based on self-realization of rights; notes that only in a democratic society is possible the development of civil society in Ukraine and the transition to a global civil society.

The purpose of the article - to form the theoretical basis of civil society in the history of social and philosophical thought, the conditions of civil society, the nature and structure, which is important for further analysis of authentic civil society as a major concept study. It is noted that the first experience of scientific analysis regarding the nature of civil society has a place in the writings of the philosophers

of ancient Greece and Rome, where you can find the concept of the idea of civil society that emerged in the polis democracy, Roman law, of the later ideas of John Locke's natural law and Hobbes. In ancient Greece the term "political" included all the important areas of society: family, religion, education, literature, and art. Being a member of civil (civil) society meant to be a citizen, that is, to live and act in accordance with the laws, do not bring harm to other citizens. It was then that the understanding of society as totality citizens should be free to dispose of their property and their abilities. Civil society - a set of individuals, classes, groups, institutions, whose interaction is governed by civil law, and which is directly related to public policy. Civil society, according to Hegel, is a system of different needs that are based on private property and universal formal equality of people. Such a society appears with the emergence of bourgeois society in the historical arena. That is why civil society is a step in the development of the state but also depends on it. The foundation of civil society is private property, property interests and the formal equality of citizens. Higher interests of civil society are kept by law, court and police and therefore can not be realized without the participation of the state. Excessive development of some elements of civil society to the detriment of others can lead to unjust oppression of others. Maintenance of civil society - is the realm of the everyday interests of the individual methods of implementation - beliefs, legal and moral norms, traditions and customs. It reveals that the basis of civil society - is the free development of the individual with inalienable rights and political organization in which the individual realizes himself as a person. Characteristic features of civil society - the presence in society of free producers production methods, developed democracy, legal security of citizens, high level of civic culture, individual freedom and autonomy of citizens, freedom of forming and consistent expression of interest. It is noted that civil society serves as an area of economic, political, social, cultural, religious and other interests. Civil society is the foundation of the state, which, in turn, protects the principles of self-management of all NGOs that form civil society. Of civil society is a continuous process improvements citizen, society, government, politics, law, covering all areas of society without exception, providing conditions for the establishment of human personality, its national dignity. Only in a democratic society possible formation of civil society in Ukraine.

Key words: civil society, the history of social and philosophical thought, the structure of civil society, the conditions of emergence, evolution of civil society, the essence of civil society, the rule of law, the protection of private interests, citizen, civil rights, personal fulfillment, a global civil society.

Опубліковано:

Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2013. – Вип. 54 . – С. 175-188.
– ISSN 2072-1692.